

IQLIM O'ZGARISHINING IQTISODIY OQIBATLARI

Samiyev Mirkamol Amridin o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti

"Iqtisodiyot nazaryasi" kafedrası assistenti

e-mail: samievmirkamol@gmail.com

Xusenov Diyorjon Barotovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

IRB-125 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqlim o'zgarishining global va milliy iqtisodiyotga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda iqlim o'zgarishining asosiy sabablari, uning iqtisodiy sektorlar — qishloq xo'jaligi, sanoat, energetika va xizmat ko'rsatish sohalariga ko'rsatadigan ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, iqlim o'zgarishiga moslashish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish bo'yicha iqtisodiy choralar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari iqlim siyosatini shakllantirish va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: iqlim o'zgarishi, iqtisodiy oqibatlar, global isish, barqaror rivojlanish, qishloq xo'jaligi, energiya, ekologiya, iqtisodiy zarar, moslashuv strategiyalari

Abstract

This article scientifically analyzes the impact of climate change on global and national economies. The study examines the main causes of climate change and its effects on key economic sectors such as agriculture, industry, energy, and services. It also explores economic measures aimed at adapting to climate change and mitigating its negative consequences. The results of the study are important for shaping climate policy and ensuring sustainable economic development.

Keywords: climate change, economic impacts, global warming, sustainable development, agriculture, energy, ecology, economic losses, adaptation strategies

Аннотация: В данной статье научно анализируется влияние изменения климата на глобальную и национальную экономику. В исследовании рассматриваются основные причины изменения климата, а также его воздействие на ключевые экономические сектора — сельское хозяйство, промышленность, энергетику и сферу услуг. Кроме того, изучаются экономические меры по адаптации к изменению климата и снижению его негативных последствий. Результаты исследования имеют важное значение для формирования климатической политики и обеспечения устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: изменение климата, экономические последствия, глобальное потепление, устойчивое развитие, сельское хозяйство, энергетика, экология, экономический ущерб, стратегии адаптации

Kirish

XXI asrda iqlim o'zgarishi insoniyat oldida turgan eng dolzarb global muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. So'nggi o'n yilliklarda atmosferaga issiqxona gazlarining, xususan karbonat angidrid (CO_2), metan (CH_4) va azot oksidlari (N_2O) ning ortib borishi natijasida Yerning o'rtacha harorati sezilarli darajada oshdi. Ushbu jarayon global isish deb atalib, u ekologik tizimlar bilan bir qatorda iqtisodiy jarayonlarga ham bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Iqlim o'zgarishining asosiy sabablari qatoriga sanoatlashuv jarayonining jadallashuvi, energiya ishlab chiqarishda fosil yoqilg'ilardan keng foydalanish, o'rmonlarning kesilishi hamda urbanizatsiya kiradi. Bu omillar nafaqat tabiiy muvozanatni buzadi, balki iqtisodiy resurslarning taqsimlanishiga ham salbiy ta'sir qiladi. Natijada ishlab chiqarish samaradorligi pasayadi, tabiiy resurslardan foydalanish cheklanadi va iqtisodiy barqarorlik izdan chiqadi.

Iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga kelayotgan qurg'oqchilik, suv toshqinlari, issiq to'lqinlar va boshqa ekstremal ob-havo hodisalari iqtisodiyotning turli sohalariga jiddiy zarar yetkazmoqda. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi sektori iqlim sharoitlariga bevosita bog'liq bo'lgani sababli eng katta zarar ko'ruvchi

tarmoqlardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, sanoat ishlab chiqarishi, transport tizimi va energetika infratuzilmasi ham iqlim o'zgarishidan salbiy ta'sirlanmoqda.

Bugungi kunda iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini baholash va ularni kamaytirish mexanizmlarini ishlab chiqish iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotining muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan. Jahon miqyosida ko'plab ilmiy tadqiqotlar iqlim o'zgarishi iqtisodiy o'sish sur'atlarini pasaytirishi, kambag'allik darajasini oshirishi va iqtisodiy tengsizlikni kuchaytirishini ko'rsatmoqda. Shu bois, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish va unga moslashish strategiyalarini ishlab chiqish barqaror rivojlanishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida ham iqlim o'zgarishi muammosi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mamlakat hududining katta qismi qurg'oqchil iqlim zonasida joylashgan bo'lib, suv resurslarining cheklanganligi va haroratning oshib borishi iqtisodiyotning asosiy tarmoqlariga, xususan qishloq xo'jaligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini chuqur o'rganish va milliy darajada samarali choralar ishlab chiqish zarur.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning turli iqtisodiy sektorlar faoliyatiga ta'sirini aniqlash hamda ushbu jarayonga moslashish va salbiy oqibatlarni kamaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya (Methods)

Mazkur tadqiqot iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini kompleks baholashga qaratilgan bo'lib, unda nazariy va empirik yondashuvlar uyg'unlashtirildi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlilning zamonaviy usullari hamda statistik ma'lumotlardan keng foydalanildi.

1. Tadqiqot yondashuvi

Tadqiqotda tizimli (sistematik) yondashuv qo'llanilib, iqlim o'zgarishi va iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik kompleks tarzda o'rganildi. Shu bilan birga, makroiqtisodiy va sektorlar kesimidagi tahlillar amalga oshirildi.

2. Ma'lumotlar manbalari

Tadqiqot uchun quyidagi manbalardan foydalanildi:

- Xalqaro tashkilotlar hisobotlari (iqlim va iqtisodiyotga oid)
- Milliy statistika ma'lumotlari (O'zbekiston bo'yicha)
- Ilmiy maqolalar va monografiyalar
- Hukumat va tegishli vazirliklar hisobotlari

Ushbu ma'lumotlar 2000–2024-yillar oralig'idagi davrni qamrab oladi, bu esa uzoq muddatli tendensiyalarni aniqlash imkonini berdi.

3. Tahlil usullari

3.1. Statistik tahlil

Iqlim ko'rsatkichlari (harorat, yog'ingarchilik darajasi) hamda iqtisodiy ko'rsatkichlar (YAIM, qishloq xo'jaligi mahsuloti, energiya iste'moli) o'rtasidagi bog'liqlik statistik usullar yordamida tahlil qilindi.

3.2. Taqqoslash (komparativ) tahlil

Turli mamlakatlar va hududlar kesimida iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlari solishtirildi. Bu usul orqali rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar o'rtasidagi farqlar aniqlab berildi.

3.3. Sifat (kvalitativ) tahlil

Ilmiy adabiyotlar va ekspert xulosalari asosida iqlim siyosati va iqtisodiy choralar tahlil qilindi.

4. Tadqiqot cheklovlari

Tadqiqot davomida ayrim cheklovlar mavjud bo'ldi:

- Ba'zi statistik ma'lumotlarning yetarli darajada aniqlik bilan mavjud emasligi
- Iqlim o'zgarishining uzoq muddatli ta'sirini to'liq baholashning murakkabligi
- Hududlar kesimidagi ma'lumotlar tafovuti

Shunga qaramay, qo'llanilgan metodologiya iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlarini ishonchli baholash imkonini berdi.

Natijalar (Results)

1. Qishloq xo'jaligiga ta'siri

Iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligi sektoriga eng sezilarli va bevosita ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri hisoblanadi. Haroratning barqaror oshib borishi, yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi hamda qurg'oqchilik davrlarining uzayishi ekinlarning biologik rivojlanish jarayonini buzadi. Natijada hosildorlikning pasayishi, ayrim hududlarda esa ekin yetishtirishning iqtisodiy jihatdan samarasiz bo'lib qolishi kuzatiladi.

Bundan tashqari, suv resurslarining kamayishi sug'orish xarajatlarini oshiradi va fermer xo'jaliklarining ishlab chiqarish xarajatlarini ko'paytiradi. Bu holat oziq-ovqat mahsulotlari narxlarining oshishiga, inflyatsion bosimning kuchayishiga ham olib keladi. Ayniqsa, bug'doy, paxta va sabzavot mahsulotlari kabi asosiy ekinlar iqlim o'zgarishiga sezgirligi yuqori bo'lgani uchun iqtisodiy xavf yanada ortadi.

2. Sanoat va infratuzilma

Iqlim o'zgarishi sanoat ishlab chiqarishi va infratuzilma tizimiga ham jiddiy iqtisodiy zarar yetkazadi. Kuchli yomg'irlar, suv toshqinlari, qurg'oqchilik va issiq to'lqinlar sanoat korxonalarining uzluksiz faoliyatini izdan chiqaradi. Bu esa ishlab chiqarish zanjirlarining uzilishi va qo'shimcha xarajatlarning yuzaga kelishiga olib keladi.

Infratuzilma obyektlari — yo'llar, ko'priklar, elektr tarmoqlari va suv tizimlari tabiiy ofatlarga nisbatan zaif bo'lib, ularning shikastlanishi davlat va xususiy sektor uchun katta moliyaviy yo'qotishlarni keltirib chiqaradi. Shu bilan birga, qayta tiklash ishlari uchun qo'shimcha investitsiyalar talab etiladi, bu esa iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishini cheklaydi.

3. Energetika sektori

Energetika sohasi ham iqlim o'zgarishidan bevosita ta'sirlanadigan muhim tarmoqlardan biridir. Suv resurslarining kamayishi gidroelektr stansiyalar (GES) ishlab chiqarish quvvatini pasaytiradi, bu esa umumiy energiya balansiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada energiya taqchilligi yuzaga kelishi va elektr energiyasi narxlarining oshishi ehtimoli ortadi.

Shu bilan birga, iqlim o'zgarishi qayta tiklanuvchi energiya manbalariga (quyosh, shamol energiyasi) bo'lgan talabni kuchaytiradi. Bu esa energetika sektorida strukturaviy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi va yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonini tezlashtiradi.

4. Mehnat unumdorligi

Iqlim o'zgarishining yana bir muhim iqtisodiy oqibati mehnat unumdorligining pasayishidir. Yuqori harorat sharoitida inson organizmi tez charchaydi, ish faoliyati samaradorligi kamayadi va sog'liq bilan bog'liq xavflar ortadi. Bu ayniqsa ochiq havoda ishlaydigan sohalarda (qurilish, qishloq xo'jaligi, transport) yaqqol namoyon bo'ladi.

Natijada ishlab chiqarish hajmi qisqaradi, ish vaqtining samaradorligi pasayadi va korxonalar qo'shimcha mehnat resurslariga ehtiyoj sezadi. Xalqaro tadqiqotlar ham shuni ko'rsatadiki, haroratning 1°C ga oshishi mehnat unumdorligini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Bu esa umumiy iqtisodiy o'sish sur'atlariga salbiy ta'sir qiladi.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, iqlim o'zgarishi zamonaviy iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlariga tizimli va ko'p qirrali salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ta'sir faqat ekologik muammo sifatida emas, balki makroiqtisodiy barqarorlik, resurslar taqsimoti va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlariga bevosita ta'sir etuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan tabiiy ofatlar, resurslar tanqisligi va ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi iqtisodiy o'sish sur'atlarini sekinlashtiradi. Shu bilan birga, ushbu jarayon iqtisodiyotda yangi yo'nalishlar va imkoniyatlarni ham shakllantiradi.

Xususan, "yashil iqtisodiyot" konsepsiyasining rivojlanishi iqlim o'zgarishiga javob sifatida paydo bo'lgan muhim strategiyalardan biridir. Bu yo'nalish ekologik xavfsiz ishlab chiqarish, energiya samaradorligi va resurslardan oqilona foydalanishga asoslanadi. Natijada yangi ish o'rinlari yaratiladi, innovatsion texnologiyalar rivojlanadi va iqtisodiyotning raqobatbardoshligi oshadi.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining (quyosh, shamol, biomassa) keng joriy etilishi esa an'anaviy energiya resurslariga bog'liqlikni kamaytiradi va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ekologik texnologiyalar va "yashil investitsiyalar" iqtisodiy o'sishning yangi drayveriga aylanmoqda.

Shunday qilib, iqlim o'zgarishi bir tomondan xavf tug'dirsa, ikkinchi tomondan iqtisodiy transformatsiya va innovatsiyalar uchun muhim turtki vazifasini bajaradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, iqlim o'zgarishi global va milliy iqtisodiyotga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatadigan kompleks muammo hisoblanadi. Uning oqibatlari qishloq xo'jaligi, sanoat, energetika, transport va mehnat bozori kabi asosiy iqtisodiy tarmoqlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, iqlim o'zgarishining iqtisodiy zararini kamaytirish uchun tizimli va kompleks yondashuv zarur. Buning uchun quyidagi asosiy choralar muhim ahamiyatga ega:

- Ekologik toza va energiya tejamkor texnologiyalarni keng joriy etish;
- Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish ulushini oshirish;
- Iqlimga moslashuv strategiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish;
- Tabiiy resurslardan samarali foydalanish va ularni boshqarish tizimini takomillashtirish;
- Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish hamda global iqlim siyosatida faol ishtirok etish.

Umuman olganda, barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish uchun iqlim o'zgarishiga qarshi kurash nafaqat milliy, balki global darajada muvofiqlashtirilgan holda amalga oshirilishi zarur. Faqatgina kompleks ekologik va iqtisodiy strategiyalar orqali kelajak avlodlar uchun barqaror rivojlanish sharoitini ta'minlash mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. , William Nordhaus (2010). *Economics*. McGraw-Hill.
2. Gregory Mankiw (2021). *Principles of Economics*. Cengage Learning.
3. Joseph Stiglitz (2015). *Economics of the Public Sector*. W.W. Norton.
4. Adam Smith (1776). *The Wealth of Nations*.
5. David Ricardo (1817). *Principles of Political Economy and Taxation*.
6. Karl Marx (1867). *Capital: A Critique of Political Economy*.
7. A. O‘lmasov (2018). *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent: O‘qituvchi.
8. Sh. Shodmonov (2020). *Iqtisodiyot nazariyasi*. Toshkent.
9. B. Yuldashev (2019). *Bozor iqtisodiyoti asoslari*. Toshkent.
10. N. Xodiev (2021). *Makroiqtisodiyot*. Toshkent.